

стві як основа становлення громадянства в Україні // Права і свобода людини та громадянина: адміністративно-правові способи захисту: Зб-к мат-в. конф. Херсон, 2004. 6. Загальна теорія держави і права / За ред. В.В. Копейчикова. К., 1998. 7. Алексеев С.С. Общая теория права. В двух томах. Т. II. М., 1982. 8. Общая теория государства и права. Академический курс в 2-х томах / Под ред. проф. М.Н. Марченко. Т.2. Теория права. М., 1998. 9. Ващенко І.В. Конфлікти: сучасний стан, проблеми та напрямки їх вирішення в органах внутрішніх справ / Національний ун-т внутрішніх справ. Х., 2002. 10. Політичний енциклопедичний словник: Навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів. К., 1997. 11. Теория государства и права. Курс лекций / Под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. М., 1997.

Надійшла до редколегії 24.04.05

В.Г. Уваров

ПРОБЛЕМА СИСТЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Теорія кримінального процесу, на думку одних авторів – це провадження, рух кримінальної справи, процедура тобто перехід від однієї стадії до іншої [1, с.10]. На думку інших, процес це визначена, строго послідовна кримінально-процесуальна діяльність правоохоронних органів, яка зв'язана в систему процесуальних правовідносин [2, с.28].

Наукове поняття кримінального процесу базується на найбільш значимих його ознаках, за якими можна судити про сутність кримінального процесу.

На нашу думку, кримінальний процес необхідно розглядати, виходячи з функціонального напрямку діяльності суб'єктів процесу, що здійснюють кримінально-процесуальну діяльність, зв'язану з встановленням істини у справі. Кримінально-процесуальна діяльність повинна охоплювати урегульовані нормами права кримінально-процесуальні правовідносини, а також строго визначене коло учасників. Процесуальні права й обов'язки, механізм їх реалізації у кримінальному процесі регламентовано законодавством.

Якщо розглядати кримінальний процес з іншого погляду, то необхідно звернути увагу на систему взаємозалежних правових елементів, що виступають певною цілісністю. Між елементами процесуальної системи існують певні правові зв'язки. Кожен окремо узятий елемент взаємозалежний й охоплюється не простою сумою властивостей, а визначається наявністю специфічного зв'язку і відносинами між елементами. В.Н. Садовський вважає, що вони конститууються як інтеграційні властивості системи як цілого [3, с.15].

Теорія кримінального процесу знає кілька підходів до системи процесу. Перша точка зору розглядає кримінальний процес як провадження досудового слідства та судового розгляду у кримінальній справі. Ю.К. Якимович подав систему кримінального процесу, що складається з декількох форм кримінального судочинства. На його думку, кримінальний процес містить у собі: звичайне провадження, провадження у справах неповнолітніх, провадження у справах про застосування примусових заходів медичного характеру, протокольна форма досудової підготовки матеріалів. Аналізуючи цю

систему, не можна виділити якусь пріоритетну форму кримінального процесу [4, с.3].

Р.Д. Рахунов, В.Н. Шпільов визначають процес як спрямованість провадження, що виражається в його цілях при встановленні істини у кримінальній справі [5, с.14; 2, с.46]. У даному випадку виділяються основні, додаткові й особливі форми провадження у кримінальній справі. Ця точка зору теж не бездоганна. По-перше, у процесі законодавчо закріплені однорідні процесуальні дії на різних стадіях процесу. Зокрема, подача заяв, клопотань, скарг на дії посадових осіб, що здійснюють кримінально-процесуальну діяльність. По-друге, учасники процесу мають свої протилежні цілі. Сторони обвинувачення і захисту діаметрально протилежні за цілями встановлення істини. По-третє, при провадженні слідчих дій орган дізнання, особа, яка проводить дізнання, слідчий приймають процесуальне рішення, що обмежує процесуальні права та обов'язки сторін у процесі. Так, при обранні примусового заходу, запобіжного заходу підозрюваний, обвинувачуваний обмежується в реалізації своїх процесуальних прав, тому що процесуальні дії він може здійснювати в присутності захисника. Слідчий приймає вольове рішення, зв'язане з обмеженням волі обвинувачуваного, підозрюваного. Однак, він не має права відмовити підозрюваному або його захиснику в його клопотанні про провадження експертизи. У даному випадку це вольове рішення обвинувачуваного.

Роблячи висновок зі сказаного, слід визнати, що кримінально-процесуальна діяльність не система процесуальних прав і обов'язків, а їх сукупність. Систематизувати можна однорідні явища, властивості, а сукупність передбачає внутрішні зв'язки, що дозволяють кожному суб'єкту процесу діяти самостійно для досягнення кінцевого результату – встановлення істини у кримінальній справі.

У рамках конкретної кримінальної справи необхідно зупинитися на проблемах, зв'язаних з порушенням кримінальної справи. Автор має певний досвід практичної роботи в системі карного розшуку, і виникаючі проблеми розглядає не тільки з погляду теорії, але практики застосування окремих норм кримінального процесу.

Відповідно до ст. 94 КПК України привід до порушення кримінальної справи містить у собі систему дій і рішень щодо прийняття, перевірки і роз'язання повідомлень про скоєний злочин. Однак у теорії кримінального процесу немає єдиної точки зору про те, що варто розуміти під приводом, зв'язаним до порушення кримінальної справи.

М.В. Жогін, Ф.Н. Фаткуллін вважають, що привід до порушення кримінальної справи містить у собі юридичний факт, пов'язаний з початком кримінального провадження [6].

В.Н. Григор'єв стверджує, що привід до порушення кримінальної справи це не абстрактний юридичний факт, а явище об'єктивної дійсності, з яким закон зв'язує виникнення обов'язку вирішити питання про порушення кримінальної справи [7].

На думку автора, привід тільки породжує обов'язок вирішення питання про порушення кримінальної справи, але не дає підстав для порушення. Рішення про порушення кримінальної справи завжди альтернативне. Сьогодні практика йде по такому шляху, що органи дізнання порушують кримінальні справи з приводу і навіть без приводу.

Відповідно до ст. 97 КПК України орган дізнання за матеріалами, що надійшли до нього, зобов'язаний провести перевірку в термін до трьох діб. Термін проведення перевірки може бути продовжений до 10 діб. Повноваження для продовження перевірки органом дізнання має тільки начальник органу дізнання, а в окремих випадках прокурор. Основне призначення проведення перевірки матеріалом містить у собі встановлення складу злочину. Однак, практика знає чимало прикладів, коли орган дізнання має привід до порушення кримінальної справи, але не має достатніх даних. Приклад – одержання заяви, складання протоколу усної заяви про вчинення згвалтування постраждалої. У даному випадку орган дізнання порушує кримінальну справу, тому що провадження слідчих дій можливо тільки за кримінальною справою. Обмеженню підлягають тільки ті слідчі дії, які передбачені ст. ст. 190–191 КПК України (огляд місця події). Це зв'язано з застосуванням процесуальних форм впливу на підозрюваного. Щодо нього необхідно провести огляд, призначити судово-медичну, судово-біологічну експертизи, пред'явити йому постанову про призначення експертизи, ознайомити з поставленими питаннями, зробити виїмку одягу і т.д. При вилученні зразків для порівняльного дослідження стосовно підозрюваного допускається застосування насильницьких дій. Але якщо кримінальна справа не порушується, то примусові заходи не припустимі.

Стосовно підозрюваної особи міри, застосовувані кримінальним процесом, строго регламентовані, стосовно ж постраждалої закон не регламентує провадження слідчих дій. Провадження слідчих дій у відношенні постраждалої здійснюються тільки з її згоди, що часом ускладнює їх провадження. Чимало випадків, коли постраждала подає заяву про скоєні стосовно неї протиправні дії, але в ході перевірки з'ясувалося, що ніякого злочину не було. Кримінальна відповідальність за свідомо помилковий донос не відповідає санкції, крім того, заявник указує як на моральні, так і матеріальні сторони обставин, не бажаючи провадження досудового слідства.

Основне призначення проведення перевірок полягає в тому, щоб з їх допомогою перевірити матеріали, щодо яких не повинно провадитися досудове слідство. Як характеристику поняття приводу до порушення кримінальної справи є його здатність бути доказом у кримінальній справі. Тому привід не може бути єдиним джерелом інформації, необхідної для порушення кримінальної справи.

Практика постійно сперечається з теорією кримінального процесу про значення стадії порушення кримінальної справи. Теорія процесу цю стадію називає по-різному. Перша точка зору визначає дану стадію як порушення кримінальної справи [8]. Інша – як порушення кримінального провадження [9], третя – як розгляд повідомлень про скоєний злочин [10]. Аналіз даних

точок зору приводить до висновку про найбільш правильне визначення – стадії порушення кримінальної справи.

У юридичній літературі неодноразово ставилося питання про визначення стадії порушення кримінальної справи і досудового слідства. З одного боку – порушення кримінальної справи виконує стосовно досудового слідства допоміжну роль. Цьому твердженню сприяє оцінка досудового слідства як функції правосуддя. З іншого – порушення кримінальної справи є обов'язковою стадією кримінального процесу і служить правовою підставою для початку провадження досудового слідства. Орган дізнання, дізнавач, слідчий можуть робити процесуальні дії, у тому числі застосування процесуальних примусових заходів, тільки після порушення кримінальної справи. С.В. Бажанов запропонував ліквідувати стадію порушення кримінальної справи.

На думку О.П. Балашова, порушення кримінальної справи відрізняє один режим кримінально-процесуальної діяльності, зв'язаний з розглядом заяв, повідомлень про скоєний злочин від іншого – досудового розслідування злочинів [12, с.53].

Виходячи з основних функцій органу дізнання, кримінально-процесуальна діяльність має специфічну процесуальну форму і визначений порядок здійснення процесуальних дій. Кримінально-процесуальна діяльність при ухваленні рішення про порушення кримінальної справи починається з моменту прийняття заяви про скоєний злочин і складання протоколу – заяви. Не можна погодитися з Б.Т. Безлепкіним про те, що кримінально-процесуальна діяльність починається з моменту фіксації органом дізнання інформації про скоєний злочин [13, с.159].

Неодмінною умовою прийняття законного й обґрунтованого рішення є строга регламентація кримінально-процесуальним законом діяльності всіх осіб, що беруть участь у даній стадії.

У систему кримінального процесу як невіддільний елемент входить стадія досудового провадження. Саме на цій стадії відбувається попередня оцінка отриманих доказів, їхнє фактичне і процесуальне закріплення. Ця стадія містить у собі цілий комплекс процесуальних дій і рішень. Закон не встановлює їх суворой послідовності, як це відбувається на стадії судового розгляду. Слідчий має процесуальні права і здійснює провадження слідчих дій на основі своєї процесуальної самостійності.

Роблячи висновок про систему кримінального процесу, слід сказати, що діяльність органу дізнання, дізнавача, слідчого, прокурора, судді, колегіального суду становить основний зміст досудового провадження. Ця діяльність має визначальне й організуюче значення при порушенні кримінальної справи і досудового провадження. Посадові особи, які володіють державно-владними повноваженнями, при здійсненні кримінально-процесуальної діяльності несуть відповідальність за законне провадження у кримінальній справі, законність і обґрунтованість прийнятих процесуальних рішень.

Список літератури: 1. Чельцов М.А. Уголовный процесс. 1969. 2. Шпилев В.Н. Содержание и формы уголовного судопроизводства. Минск, 1974. 3. Садовский В.Н. Основания общей теории систем. М., 1974. 4. Якимович Ю.К. Структура советского уголовного процесса: система стадий и система производств. Основные и дополнительные производства. Томск, 1991. 5. Рахунов Р.Д. Участники уголовно-процессуальной деятельности по советскому праву. М., 1961. 6. Жогин Н.В., Фаткуллин Ф.Н. Предварительное следствие в советском уголовном процессе. М., 1965. 7. Григорьев В.Н. Обнаружение преступлений органами внутренних дел. Ташкент, 1986. 8. Гуляев А.П. Следователь в уголовном процессе. М., 1981. 9. Бобров В.К. Стадия возбуждения уголовного дела. М., 1997. 10. Бородин В.С. Разрешение вопроса о возбуждении уголовного дела. М., 1970. 11. Бажанов С.В. Стоимость уголовного процесса: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Н. Новгород, 2002. 12. Балашов А. Действительно ли возбуждение уголовного дела – первоначальная стадия уголовного процесса? // Соц. Законность. 1989. № 8. 13. Безлепкин Б.Т. Уголовный процесс России. М., 1998.

Надійшла до редколегії 13.05.05

В.М. Фесюнін

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ ТА ПІДРОЗДІЛІВ ДПС УКРАЇНИ З ГРОМАДСЬКІСТЮ»

Проблеми взаємодії державних органів з громадськістю були предметом досліджень багатьох вчених, зокрема О.М. Бандурки, Б. Гурне, В.С. Комаровського, В.П. Скоблика, В.О. Соболева, О.М. Музичука, В.І. Московця, В.М. Плішкіна, Г.Г. Почепцова та інших. Проте в існуючих наукових працях з цієї проблематики відсутнє єдине розуміння категорії «взаємодія» та таких суміжних з цим терміном понять як «співпраця», «партнерство» та ін. В наукових працях цей термін досліджується фрагментарно або в рамках ширшої організаційно-правової проблематики, без комплексного підходу. Отже, є необхідність у його подальшому вивченні.

Поняття «взаємодія» використовується тоді, коли мова йде про взаємоузгоджену діяльність різноманітних органів і організацій. Взаємодію прийнято розуміти у вузькому та широкому значенні. У широкому значенні під взаємодією розуміється співпраця, яка розкривається у спільних узгоджених діях, спрямованих на спільну мету, у взаємній допомозі під час вирішення завдань. Так, Т.І.Маркелов підкреслює, що «взаємодія – це глибоке поняття, до якого входять спілкування, зв'язок і взаємодопомога у вирішенні спільних завдань» [1, с.110]. У вузькому значенні термін «взаємодія» полягає у планомірному здійсненні комплексу заходів в певній сфері, наприклад, у боротьбі із злочинністю. Суть взаємодії полягає у спільних узгоджених діях, спрямованих на спільні цілі, у взаємодопомозі при вирішенні завдань.

У загальному вигляді взаємодію можна визначити як такий стан взаємозв'язків, при якому вони справляють взаємний вплив один на одного та на відповідну сферу діяльності. Взаємодія постійно відновлюється, формується і забезпечує систему відносин між партнерами. Це можуть бути відносини співпраці, взаємодопомоги тощо.